

A „TERMÉS” ÉS IRÓI KÖRE

A KARÁCSONYI KÖNYVPIACON jelent meg a *Termés* első száma, egyszerű, izléses formában, háborús papíron. Vihar nem előzte meg a jöttét: se elvi viták, se személyi ellentétek hangoskodása nem mutatott arra, hogy külön írói társaság van kialakulóban.

A román megszállás alatt Erdély írói a *Pásztortűz* és az *Erdélyi Helikon* köré csoportosultak és ennek a két folyóiratnak volt a hivatása, hogy kisebbségi sorsunkban a hatalom minden megnyilatkozásával szemben ébren tartsa és ápolja a nemzeti gondolatot és művészi szabadságot. Egyrészt Reményik Sándor, másrészt Áprily Lajos, Bánffy Miklós, Kós Károly és Kuncz Aladár személye és írói hitele jelentett annyi összetartó erőt, hogy a költők és írók elfogadták és vállalták szerkesztői-kiadói elvüket. Biztatgatásuk, irányításuk, kritikai mérlegelésük következtében egyre tekintélyesebb és elismertebb lett az erdélyi irodalom. Az élet különböző útjaira leeresztett sorompók is hozzájárultak ahhoz, hogy a fajban rejtőző gazdag erők az irodalom felé kerestek megnyilatkozási lehetőséget. A *Pásztortűz* a magyar társadalom szélesebb rétegeihez kereste a kapcsolatot, míg az *Erdélyi Helikon* már irodalompolitikát űzött és arra törekedett, hogy a múlt és a jelen művészeti életének vizsgálatával bennünk az emberi önérzetet erősítse. Kitérítés volt mindenki számára, akinek az írása akár a *Pásztortűz*ben, akár az *Erdélyi Helikon*ban megjelenhetett, mert ez nemcsak a nyilvánosságot jelentette, hanem a baráti közösséghez tartozást is. Az évek hosszú folyamán ha sok támadás is érte ezt az írói kört, jobboldalról is, baloldalról is egyaránt, magas kritikai és magyar nemzeti szempontja révén mindig sikerült a pillanatnyi nehézségeket áthidalni. Nehezebb volt a berkeken belől támadó ellentéteket legyőzni, amelyek a szerkesztői és kiadói elvek és intézkedések kapcsolatát és természetét érintették. A kisebbségi élet 22 éve alatt csak egyszer került nyílt törésre a sor, amikor az *Erdélyi Helikon* és az *Erdélyi Szépművészeti Céh* irodalompolitikájával elégedetlen írók a rövid életű *Emirbe* szakadtak. Az elégedetlenségnek ez a kirobbanása és az új utakat kereső boldogulásnak a sikertelensége jelképesen mutatta, hogy más a tehetség és a szerkesztés és adminisztráció is más. Ettől kezdve az írók írtak és a szerkesztő szerkesztett, míg csak a bécsi döntés a helyzetet gyökeresen fel nem forgatta: egyszeriben megszűnt a szerkesztőségnek és az íróknak ez az egymásrautaltsága. Minden út szabad volt és minden folyóirat szívesen közölte az erdélyi írók írásait. A politikai felszabadulás magával hozta a menekülést is a kisebbségi élet minden kényszerűnek érzett fegyelme alól. Tudat alatt, akaratlanul is, a változásra olyan érzékenyen megnyilatkozó írói természet mindenben megkötöttséget szimatolt és szinte tüntetően került a régi megszokott helyeket. Elég csak kézbe vennünk a hazatérés után megjelent folyóirat-példányokat. Nem egy-két

szám, de az egész magatartás mutatja, mintha csak a múltnak minden emlékét el akarnák felejteni, az írók következetesen kerülnek a régi nagy harcok területét.

A Pásztortűz a hazatérés után, az első öröm lázas önkívületében, érezhető nehézségekkel küzd, bár ezek egyáltalán nem anyagi természetűek, de az események forró légkörében hiányzik az elmélyedő, nyugodt munka minden feltétele. A nehézségek rendre kiküszöbölődnek, amikor bekövetkezik Reményik Sándor halála. Az első döbbenet válságba sodorta a lapot. A csapás annyira váratlan volt, hogy idő kellett az eszmélésre, az eligazodáshoz, az új adott helyzet felmérésére, mikor a lap léte és nemléte komoly tárgyalások kérdése volt. A Pásztortűz baráti köre végül is úgy határozott, hogy Reményik Sándor emlékének és szellemének hódolva, továbbra is, hónapról-hónapra, asztalunkra helyezi kisebbségi életünk egykori szimbólumát. A lap ízléses külsejű és értéket képvisel ma is, mégis hiányzik belőle valami, ami régen megvolt, amiről Reményik Sándor is írt 1932. újév napján kelt felejthetetlen szózatában: azokhoz szól ebben, akiknek a Pásztortűz »egy-egy cikke, novellája, költeménye eseményszámba ment, nagyobb eseményt jelentett, mint a politika, vagy az üzlet.« Ez hiányzik most, a vezérnek eligazító; véleménye, minden felvetődő kérdésnek magas szempontú megbeszélése. Nem tételek, de elvek voltak a Pásztortűzben, sokszínűségük mellett is egységes megnyilatkozások, amelyek magatartást sugaltak és lelki gerincet adtak minden olvasónak, akinek a mindennapok munkájában bizony sokszor meg kellett görnyednie. Az Erdélyi Helikon az első időben a régi munkatársak írásaiból a letűnt kor emlékét idézte, majd gyors számvetést végzett, hogy a bécsi döntés és a hazatérés minden író számára mit jelentett. De ettől kezdve az egyes számokban keresve kell keresnünk a régi nagyok, az igazi vérbeli erdélyi íróknak bármiféle megnyilatkozását. Az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában egy-egy könyvük még megjelenik, – lehet, hogy valamilyen szerződés következtében, de még valószínűbb: a Céh-könyvek ízléses, gondos kiállítása és nagy piaca miatt – de cikkük, versük, novellájuk, kritikai megjegyzésük, vagy időszerű jegyzetük a folyóiratban már alig, vagy csak nagyritkán olvasható. Új nevek vonulnak fel, akiknek azonban az »erdélyi szellem«-hez vajmi kevés közük van. Hol vannak azok az idők, amikről Reményik Sándor is ír, szabatosan meghatározva az erdélyi szerkesztők feladatát: »elmennek, ha kell ismét, mint a legprimitívabb időkben, Erdély legtavolabbi zugaiba lelki toborzót járni«, mert csak így lehet híveket és munkatársakat felkeresni, meghódítani és gyűjteni. Ez a hivatása, most és mindenkor, az erdélyi szerkesztőnek. Nemcsak előfizetőket kell gyűjtenie, hanem híveket, nemcsak írókat kell felléptetnie, hanem munkatársakat, akik ennek a földnek a titkait kutatják, a mi kétségeinkre válaszolnak, bennünket vezetnek és irányítanak. A könyvkiadás kérdése más, aminthogy erre mindig is vigyázott, mert a Szépművés Céh könyvei most is a régi elv megvalósulásai. De ezt várjuk minden vonatkozásban, a misszió, a küldetés tudatát, amely lassan már elhomályosul és mind erőtlenebb lesz. Pedig a régen leszögezzett elvek még ma is életképesek, de ha

igazak is, az még nem jelenti egyúttal azt is, hogy az elvek igazsága magát az életet is irányítja. Erdélyi irodalmi folyóiratainkat forgatva megint felvetődik a kérdés: van-e erdélyi szellem és az erdélyi irodalom él-e? Most azonban ez a kérdés nem vált már ki harcos ellenállást, mint annak idején, talán csak egyszerű kétségként jelentkezik egyeseknél, mások meg fásultak is, hogy felelet után kutassanak.

A MÉLYBEN MUNKÁLÓ ÖSZTÖNÖS ÉRZÉSEK voltak ezek, amikor az »új erdélyi fiatalok«, higgadt, komoly legények, összeszorított kézzel, dacosan felszegett fejjel szembehelyezkedtek ezekkel az áskálódó érzésekkel, az ernyedtségnek és fásultságnak minden jelentkezésével és ismét irodalmat akarnak, a régi nemes, erdélyi szellemben, nemcsak folyóirat kell nekik, ahol írói »termésük« elszórtan megjelenik, de kell *a régi magatartás, a szellem erőssége, az elvek élete, a felfogás öntudatossága*. Nem forradalmi, emberek, akik a világot elképeszteni akarják, nem harcos kedélyek, akik kis egyéni vitákban élnek ki erejüket, de a régi nehéz időknek légkörében megtanulták, hogy az elvekért, a hagyományért sokszor a lázadás is kevés és a harcot is vállalni kell. Nem keresték a harcot és feltűnni se vágytak a szó rosszízű hétköznapi értelmében. Szakadással sem lehet őket vádolni, mert írói körük nyilatkozata szerint folytatni akarják, újult ütemben, a régi munkát: negyedéves folyóiratuk mellett olcsó könyvek kiadását tervezik és cselekvő falu-munkára gondolnak, mert *»személyes kapcsolatokat kívánnak teremteni a magyar társadalom minden rétegével«*. Programjuk nem új, talán ezért is fogadta jelentkezésüket siket csend és tétova bizonytalanság a közvélemény részéről. De más lett volna a helyzet, ha kiállításuk nagyhangú kijelentések rakétázása közben történik, akkor lehetett volna támadni és védeni őket, lehetett volna vitázni, bizonygatni és cáfolni, lehetett volna harc a rokonszenv és az ellenszenv kirobbanásával és lett volna siker a reklám nagysága szerint. Programjuk nem új még abban sem, hogy irodalmi céljaik mellett szociális terveik is vannak: személyes kapcsolat a magyar társadalom minden rétegével, mert melyik irodalom és írói kör nem törekszik arra, hogy kapcsolataik minél szélesebb közönségréteget érintsenek. Nem helytálló tehát a vád, amely szemükre veti, hogy kizárólagosságra törek-szenek: nem *csak* urbánusok és nem *csak* népiek, nem nyugatosok és nem köldöknézők, de magyarok és erdélyiek, akik a földnek ebből a sarkából figyelik az életet és mindenirányú érdeklődésüket ez a talpalatnyi föld határozza meg. Már ezzel a programmal is a régi hagyományok irányát követik és az igazi erdélyi szellem érvényesüléséért küzdenek. Ezzel kapcsolatosan ismét nyomatékosan rá kell arra mutatnunk, hogy az erdélyi szellem nem jelent különlegességet modorban, tárgyban és érdeklődésben, csak kritikai magatartást bennünket, a világot és az embert érintő minden kérdésben. A származás és az írói magatartás különbözősége ellenére is békésen megférnek egy táborban az öregebbek is, a fiatalabbak is. Irodalmon kívüli szempontok nem befolyásolják őket és a szűkkeblű pártérdekek érvényesítését szívből megvetik. Még a látszatát is kerülik annak,

hogy kezdeményezésüket az alacsony vetélkedés szempontjából ítélik meg. Az együttes jelentkezés után is írásaikkal fel-felkeresik a régi otthont, mintegy annak bizonyításául, hogy személyi ellentét megmozdulásukba senki se olvasson bele. Programjukat sehol sem fejtették ki részletesen, az egyes pontokat még a marosvécsi találkozón szövegezték meg és vállalták még azt a megállapítást is, hogy célkitűzésük mindenben fedi a helikoni írói munkaközösség eredeti programját. Új lapalapításra sem gondoltak, készséggel átvették volna a meglévők egyikét abban az esetben, ha az irányításban szerephez jutottak volna. Nem akartak elszakadni semmitől, ami az életet, a harcot, a boldogulást jelenti népünknek. Talán túlságosan is óvatos, körültekintő a megindulás, legalább is ilyenre alig van példa a magyar irodalomban és így tettük nem is hasonlítható össze semmiféle új szervezkedéssel. Minden új lapalapítás új utakat keresett, legalább program szerint, míg a Termés írói körének szövetkezése legfeljebb abban új, hogy kifejezetten a »régit«: akarja, nem gyávaságból és nem opportunizmusból, de higgadt, komoly megfontolás szerint. Bátorság kell ehhez, így leszámolni minden konvencióval és kellemetlen nagyképűséggel, vállalva egyedül a tettek felelősségét. Ezért hiányzik az indulásnál minden ríktó plakát és hangos jelszó. Az egyszerű bejelentés után a Termést helyezik mindeki asztalára, hogy abból formáljon véleményt és csak úgy ítéljen.

DE SZABAD-E ÍTÉLETET MONDANI az első megtett lépés után? Az első benyomás hangulatát szabad-e mértékül használni? Szabad-e és méltányos-e a terveket és a megvalósítás kísérletét szigorú szemmel egymás mellé helyezni? Szabad, sőt le is kell mérnünk, annál is inkább, mert a mérleg értéket jelez, ha a szerkesztőség tapasztalatlanságot árul is el közben. Ez a 150 oldalas »őszi« kötet, kétségtelenül, nehéz feladat elé állította a szerkesztőket: *Asztalos Istvánt, Bözödi Györgyöt, Jékely Zoltánt, Kiss Jenőt és Szabédi Lászlót*, – mindegyike előnyösen ismert név az erdélyi irodalom előbbi korszakából. Nehéz volt a feladat, mert most már program helyett a megvalósuló eredményt kellett bemutatni. A nehézséget még fokozza, hogy folyóiratuk csak negyedévenként jelenik meg és ez a nagy időköz a mai sietős világban az időszaki sajtónak nem nagyon kedvez. Mindig felfokozott igényeket támaszt, mert egy negyedév alatt csak lehet valami kitűnőt szerkeszteni és éppen ezért minden hiba és tévedés súlyosabban esik a mérlegre. Az első szám inkább abból a szempontból érdekes, hogy megmutatja a kereteket, amik kitöltésre várnak, mutatja a szempontokat, elméleti fejtegetés helyett, gyümölcsöző módon és vallomást tesz az írói közösség érett élet- és irodalomszemléletéről. Így minden kezességünk megvan, hogy a további kötetek sem hozhatnak csalódást. Hajlandók vagyunk minden mozdulatukban szimbólumot látni: Áprily Lajos művészi Shakespeare- és Szabédi László ízes Mistralfordítása a Nyugat felé forduló eleven érdeklődést bizonyítja, Bözödi népmese-gyűjtése és Endre Béla csángó népdalai a népi értékek megbecsülése. Horváth István versének közlésével az egy-

szerű népi tehetség útját egyengeti az irodalom és a magasabb szintű élet felé, egyelőre még a bizakodás nagy reményével. Kodály Zoltán köszöntése a népi jelleg fáradhatatlan kutatójának szól, de a tanítványi megnyilatkozás könnyű hangja helyett inkább szeretük volna a mester határozott vonásokkal megrajzolt élet és jellemképét látni. Szabó Lajos a kolozsvári színház százötvenéves múltját eleveníti fel, míg Erneyei Gáspár a színház őszi idényének próza műsorát veti komoly vizsgálat alá. A Vélemény-rovat általában a kötet Achilles-sarka; minden ítélet dicséretben oldódik fel, vagy téves kiindulással hibás útra irányít, »Örök könyvet olvas és örök könyvet ír«, olvassuk az egyik helyen, de ez olyan súlyos elírás, hogy a kötet e rovatának hitelét teszi kemény próbára. Egyedül ennél a rovatnál támad fel bennünk valami kétség, a bizonytalanság valamilyen kesernyés íze: jobban, gondosabban, nagyobb felelősséggel kell a szavaknak az értékére ügyelni, különösen itt. Az egymásfelé forduló hajbókolást és tömjénezést is szabadabb, függetlenebb ítéletnek és tágasabb horizontú véleménynek kell felváltania. De példát is találunk erre: Bözödi György egyszerű, keresetlen eszközökkel tudja emberi közelségbe hozni Móricz Zsigmond alakját. Külön értéke ez az írás az egész kötetnek; nincs benne egy kirívó szó, egy fölösleges jelző, egy öndicsérő magafele hajlás, pedig a nagy író közelében eltöltött idő mennyi alkalmat kínál erre. Itt nyilatkozik meg az érettség, ezeknek a »fiataloknak« egyik értékes tulajdonsága. Ez a jellemvonás különösen Szabédi László nagy tanulmányában: *Zilahy és a nemzetnevelés* igazán szembetűnő. Minden hazafias szólamtól mentesen és a könnyű lelkesedés mellőzésével vizsgálja az itteni helyzetet a magyarság szempontjából, ezen a területen, amely Nyugathoz még nem és Kelethez már nem tartozik, hanem valamiképen felemás, ki nem alakult, csökevényes állapotot őriz. A kisebbségi életben szerzett tapasztalatok éppen kapóra jönnek és így megtalálja a nyitját ennek a nehéz problémának. Mélyenszántó fejtegetése kérlelhetetlen következetességgel járja végig az ok és okozat meg nem szakítható útját, sehol egy kitérés, óvatos elhajlás, szenvtelen kiegyezés, vagy elvakított szenvedélyesség. Látó szemmel, hideg fejjel követi nyomról nyomra az utat, hogy végre eljusson az egyszerű igazsághoz: *»Nem vagyunk ellene társadalmunk megreformálásának, sőt inkább ezt akarjuk, de ennek mértékét és módját a magyar ember állapota, szükségéi és igényei kell, hogy megszabják.«* Nagyon egyszerű és természetes ez a következtetés, semmi rendkívüli nincsen benne, de az út, amelyet végigjár, egészen egyéni, saját maga vágta csapáson halad végig és amikor a magyar életre függeszti a szemét, akkor is a helyzetet nagy összefüggésben látja, a környező népek azonos problémáinak világánál. Ennek a kérdésnek a súlypontja nem azon fordul meg, hogy *»kiket, hanem, hogy hogyan nevel vezetésre alkalmas magyarokat a Kitűnőek Iskolája«*, mert jelenleg az a helyzet, hogy *»vérszerinti magyarokból nevelünk idegent a magyarság vezetésére!«* Okoskodásának minden pontja meggondolkoztat és Zilahy ajándékozó mozdulata nyomán megjelent sajtó-nyilatkozatok között az egyetlen, amely az ajándék nagyságához mérten komolyan

és mélyenjárón foglalkozik a kérdéssel. Minden sorából a nép szeretete sugárzik felénk, aggodás és törődés érte, olyan mint egy széles mozdulat, segítségül kinyujtott kéz a megmentés érdekében. Ez a tanulmány megérdemelné, hogy röpiratban kerüljön minden felelős tényező asztalára, állandó mementónak.

A szépirodalmi részben Kiss Jenő, Bözödi György, Varró Dezső, Wass Albert, Gagy László és Horváth Imre neve már ismerős. Új: Fényi István, aki mint költő lép az utánpótlás vonalába. Magasan emelkedik ki közülök Asztalos István meséjével és Jékely Zoltán költeményeivel. Asztalos István minden írásával egyre inkább beváltja a hozzáfűződő nagy reményeket. A most megjelent meséje is, amely az erdélyi politikai magatartást példázza, az egyetlen lehetségest ezen a nemzetiségi területen, talán nem is annyira témájával, mint inkább kiforrott íráskészségével, embert idéző művészetével, jóízű humorával és hangulatot árasztó egy-egy szavával, nap-sugaras világával, amelyben a fény és az árny játékosan váltakozik, mert a mesebeli Gál Mihály minden nehézsége neki jóra, számunkra pedig öröme fordul, – minden programbeszédnél ékebben beszél az elérendő célról, a cél eléréséről. Népi ez a stílus, gyökerezen magyar, amint népi és magyar a benne megnyilatkozó világnézet is. Jékely Zoltán költeményeinek azonban már semmi közük a népiséghez. Aminthogy nem tartoznak egy irányzathoz sem. Egy kultúrált lélek figyelni önmagát bennük, amint csendes nosztalgiával vágyódik valami elérhetetlen után. Ezekben a versekben nincs semmi fiatalos, semmi hetyke vonás, inkább valami »öreges« beletörődés, meghatározhatatlan fáradság jellemzi őket, nyersebb lendület helyett több bennük a hátratekintés. Az új közösség költőitől általában még várunk valamit, több színt, erőt, bátorságot, öntudatot, hitet a szellem erejében, hivatástudatot az eljövendő időkre, mert így, valahogy úgy fest, mintha ruháikat megszagatva, önmagukba roskadtan siratnák ezt a letűnő kort, ami után nincs tovább. Még Kiss Jenő bevezető versében felhangzik a rikoltás: *A bátor kell nekünk*, de a kiáltás visszhangtalan maradt. Szorongó szívvel figyeljük ennek a költőnek az élete útját. Ez a költő nagy-nagy reményünk volt Dsida Jenő halála után, de nemes ötvözetű költeményeit egyre ritkábban olvashatjuk. Aggódunk, hogy talán a viláfordulás után sokirányú elfoglaltsága a belső ihlet gyengülését eredményezte! A kötetben megjelent egyetlen verse, a forma művészi megoldása ellenére is, csak kiáltvány és éppen ezért kíváncsian várjuk az őszinte jelentéseket lelkének minden rezdüléséről. Wass Albert az utóbbi időben szektás lett és azóta kitarotán egy mozgalom magára erőszakolt liturgiájának a mozdulatait végzi. Nem népi ő sem, mint ahogy Jékely és Varró Dezső sem az, mégis minduntalan népiesen gügyög, pedig az ő hangja a »Farkasverem« hangja, amit kár mindenféle selypítéssel elrontani. Székely harisnyát felvehet akárki, de attól még az ő egyéni jellege nem módosul. Gagy László kis regénye, a szerelem csodálatos erejéről, a közönség szélesebb rétegét akarja szórakoztatni és elringatni. A kötetet Gy. Szabó Béla hét műmelléklete díszíti. Örömmel nézegettük képeit, mindinkább elmélyülő művészi gondjának értékes, szép bizonyosságait.

KISSÉ HOSSZASABBAN IDŐZTÜNK ennek az új szemlének az első köteténél, mert gondosan szemügyre akartuk venni, hogy erdélyi irodalmi életünkben hol is van a helye, tisztázni akartuk a szempontokat, amelyek ezt az új írói közösséget, klikkből és szektából kiemelve, függetlenül és szabad állásfoglalásában vezeti, meg akartuk mérni, hogy már első alkalommal mit is hoztak és a jövőben mire lehet még reményünk. Tárgyilagos volt a hangunk, helyenkint talán hideg is, de mivel nem »fiatal« írók esetlen próbálkozásáról van itt szó, minden becéző melengetés bántó lett volna. A gyakorlott hegyi vándornak, bármilyen jól is bírja a végtelen turákat, a katonás menetelést mégis meg kell tanulnia, sokszor keserves tapasztalatok árán. A tehetség igénye és a szerkesztés gondja más, ezt a kettőt összehangolni, egyiknek a sérelme és a másiknak a kára nélkül, nehéz, de érdemes feladat. És megoldása elől nincs meghátrálás.

RÉTHY ANDOR